

Az antik Golgota

Aeneas mosolya és megpróbáltatása

Isteni vér! könnyű leszen poklokra leszálni:
Ajtaja Plutónak mind nappal, mind pedig éjjel
Nyitva van: ámde nehéz megtérni, s kijöni világra
Öbléből. Azok is, kiket égig emelt fel az erkölcs,
És kedvelt az igaz Jupiter — bár isteni magból
Származtak vala — csak kevesen juthattanak erre.

(VERGILIUS: AENEIS*)

1. Aeneas öröme odáig terjed, hogy önmaga és népe nem merül el a boldogtalanságban — ez az öröm hosszsmértéke: a boldogtalanság távoltage. Az aeneasi vándor-gálya evezőlápátja a Remény, vitorlavászna a Töretlenség; e kettő szintézise avatja az Utat kalandból Életté, létfontartásból Hivatássá.

S bár a Remény élei alkalomadtán letöredeznek — s ennek folytán a Töretlenség Meghasonlottságba travesztálhatja magát rövid időre —, mégis e megmegtört Remény újraföltámadása biztosítja a Töretlenség folyamatosságát, hisz a Töretlenség megszünte csupán a Remény végleges megsemmisülésében mehet végbe, a Remény azonban minduntalan föléled — ha Remény, nem semmisülhet meg véglegesen! —, minduntalan erkölcsiséggel tölt fel egy — az erkölcsiségre nézve autonóm — pszichologikumot. Ez az erkölcsiség — a Töretlenség — ugyanakkor megújhódásra gerjeszti a Reményt; e folyamat tehát körkörös, öntápláló. A Remény „éltet“, a Töretlenség „méltat“: az antik méltányos lét fajsúlya tehát az ontológiai tudat — a pszichikum — és a morális tudat — az axiológikum — dialektikájának függvénye.

2. Az aeneasi szabadság az engedelmesség. A benső meghajol a külső parancsok súlya alatt. S ezek a súlyok — hisz minden jel, intés, óvás, jóslat gyanánt megjelenő parancs: súly, mégpedig erkölcsi súly — nem teszik tönkre, nem égetik ki, nem nyomorítják meg a bensőt; az erkölcsi súly, mely a Lelkiismeret sajtó vizsgálatától való óvakodás (pontosabban: rettegés) árnyékában érzeteti inkább-kevésbé erejét, az erkölcsi súly nem nyomja el a Bensőt, nem nehezedik rá olyannyira, hogy megnyomorítsa a merőben más külsőlegesre, mint az isteni külsőlegesre irányuló cselekvéskéességét emennek. Az erkölcsi súly nem fojtja meg a maga külsőlegesen jelentkező parancszerűségével a benső „légies“ szabad akarátát. És nem is utal a Bensőre semmiféle klasszikus erkölcsi autonomitást, azaz: a Benső önszándékúságát kivonja a moralitás (mindvégig a külsőlegesség színeiben pompázó) égisze alól.

Mi hát az a morális tudat, mely a méltányos lét dialektikájában nélkülözhetetlen elemként munkál? Hisz Aeneas semminemű tettének önmagában nincs erkölcsi súlya az Olümposz mint Morális Ítélszék s a Moralitás mint (isteni) Külsőlegesség előtt: az isteni külsőlegesség nem sarjadhat Aeneasból mint belsőlegességből.

Aeneas morális tudatának alapköve éppen az, hogy Aeneas (tudja, hogy) nem isten. Az, hogy magán (és nem magában!) hordozza az istenség erkölcsiségét, mely morális nyomásként nehezedik rá. Aeneas egyrészt tehát embervérű, független Atlas, ki azért képes vállain nyugtatni a különben roskasztó morális súly-Tekét, mivel e roppant terű csak egyvalaminek állhat tartóoszlopul, s ez a teljes morális súlytalanság állapota-elve, mely valójában e Teke mérhetetlenségéből, morális végtelenségéből adatik Atlas-Aeneasnak; másrészt Aeneas „antik Krisztus“, ki az ember erkölcsi semmisségét az istenség erkölcsi mindenhatóságával személyszerűleg is összefogja. Aeneas mint antik Messiás még nem belső személy, ki elismerné önnön határait és az eközé sűrített zeuszi töltetet mint személyes esszenciát: mint önmaga (az En) és az Ur (a Világ) közöességét. Aeneasra csupán rá van „húzva“ a próféta-

* Tudatosan választottam Lakatos István modernebb átültetése helyett Baróti Szabó Dávid 1810-es fordítását, mert — véleményem szerint — közelebb áll a latin eredetéhez: nem konkretizálja, nem szűkíti le az eredeti szöveg általánosabb, gazdagabban értelmezhető jelentésvilágát.

ság, melyet eleve nem ő jelent ki magamagáról, miként is teszi azt a keresztény Krisztus. Szerepét az istenség osztja ki rá: Aeneas-„Jónásban“ az isteni oltás hivatástudatot helyettesítő, önálló erkölcsi tudatossággá még nem bensőül.

Az antikvitás abszolútum-vágya még nem sűriti tökéletes módon itt az Énbe — miképp teszi azt a kereszténység — az istenséget: Platon idea-kozmosza nem az ember, és nem is az embertől ered: az ember nem isten-ember, nem idea-ember. A tökéletesség nem jut közös nevezőre a tökéletlennel *tökéletesen*, csak *tökéletlenül*: Aeneas *kompromisszum*, melyet az „égi“ köt a földivel, melynek tökéletlen voltát létesítő és létesített egyaránt (el)ismeri. A tökéletlen-volt tudata természetesen a tökélyhez viszonyítva alakul ki — a tökéletlen éppen a tökéletessel összemérve az, ami, különben a tökélytől függetlenül — maga is tökéletes: a tökéletlen a Tökéletől elvonatkoztatván magát tökéletesnek posztulálhatja. Aeneas még lehet független, hisz az istenek nem irányítanak *minden* történést. Isten szeme még nem lát mindent, bár Jupiter divum pater et hominum rex. Aeneasnak van *egy lehetősége*, mely elvéteik tőle — ez a tragédiája —, ám mindenek ellenére *megvan* ez a lehetőség: ez Aeneas keserű „komédiája“, sorsiróniája. Egyfajta műfajelméleti értelmezése — akasztófahumorú csikicsukija — ez a Sorsnak.

Való igaz, hogy a Kiválasztott prófétái jelvényei a tisztelet megemelő palástjába vonják a vezető; a nép számára ott a Vezető, de a Vezető számára — ha ez a szerep számára „jónási“, azaz nem „szívből jövő“ — ki marad Társul? Önmaga sem. Az égiek döntése — Aeneas néphőssé tétele — megkettőzi Aeneast: 1. Főlsőbb Hatalom által irányítatlan, de azért mind égi, mind földi történések széljárdásának kitett és 2. Főlsőbb Hatalom által vezérelt — óvott — Aeneasra vagdalja szét az egységét elvesztő Személyt. Ilyenképp a Személy nemcsak a Személy-főltött, de a Személyt magát — önmagát — sem birtokolja, a Tárgy nem birtokolja a Jelet, a faj (species) a nemet (genus). A „választás“ Aeneas számára nem tűnik egyértelműnek és véglegesnek, pedig az: végzetes és visszavonhatatlan Aeneas létezés-„vonala“ számára: Aeneas Fátumának immár attribútuma a megosztottság, mely — az iónia hálójában vergődő hal illúziójaként — annak a látszatát is megadja, hogy Aeneas ezen Megosztottságon kívülinek — azaz: ontológiailag is egyértelműnek, más szóval: ateistának — érezze (alkalomadtán) magát.

Jupiter a Megmaradásra való törekvés szellemében kényszerül döntésre. Aeneas minden egyéni döntése előtt lezárult ezzel az út: *akkor döntött*, midőn a Megmaradásra főlszólító parancsot *először végrehajtotta*, hisz nem ő maga választotta a megmaradást — sőt! — a lángoló Trójában harcolni indul és meghalni: „...Bátor, de haszontalan égő / Ifjak! ha kívántok végső próbára követni: / (Mely karban legyen állapotunk szemléltetik; Ime. / A kik alatt állott ez az ország, rejtek-helyekből / Elköltöztetek Isteneink, oltárjok elhagyván; / Hamvában hever a város; már menteni késő) / Haljunk meg, s köszörült kardok közepére rohanjunk! / Ez szabadít meg, ha már nincsen szabadulni reményünk.“

Aeneas nem tudja — hisz ez a *tudat* a megőrüléssel incselkedne —, hogy *immár nem önmaga ura*, hogy a „fausti“ szerződést Jupiterrel megmásíthatatlanul megkötötte. Jupiter döntése nem jogtalan. Valójában újratereztés. Hisz Jupiter pater omnipotens. S mivel Aeneas halála — Trójáéval egyetemben — befejezett tény számba megy, Aeneas konkrét, egyéni és jogi halálát Jupiter konkrét, egyéni és jogi vitalitással teszi Új Iliónban: a halál kerekét életté fordítja vissza Jupiter. Ennek ára — Aeneas mint egy ÉN kommunizálódik: isteni s emberi közvagyon lesz. Az egyén erődús képe szertefoszlik, elpárolog, fölszívódik a közösség éteri erdejében. Jupiter halálból életet varázsoló gesztusa nem pusztán teremtő így, de semmisítő is egyúttal: ebben a halálból lett Életben még egy halál rejtőzik: az egyéné. Ekképp ha az egyén önmaga lábán már nem is állhat, megteheti ezt — túlélheti magát — a közösségben, megteheti ezt, ha tudja s ha elfogadja, hogy nem a közösség van énért, hanem fordítva: az egyén a közösségért, túlélhet, ha megelégszik ezzel. Az antikvitásban a Szeretet még nem rendelkezik általános kiterjedéskörrel; megmarad érzéki kiadása, a Szeretem — avagy a tradicionális Hála égisze alatt létrejövő válfaja, például az ösök tisztelete.

3. A *megosztottság* — avagy az, miben a sorsszerűség áll — az antik ember számára *rend, osztályrész* (sors)helyzet, mely csupán a „tisza ész“ számára rendelkezés. Az antikvitás az Ész-t is besorozza a Fátum rendtétele alá. Tétélesen Tritonia (Pallasz, az Ész) a dardanidák ellensége, ámde a játékbábukra (Aeneasokra) mért csapások valójában a Fátum arcára vannak irányozva, s a Sors ellen „protestálnak“ az Ész által kitervelt-végrehajtott „kiskiklatások“ is — lásd például a hajók fölglyűjtását! —: az Ész minden kimondott Sors alá való rendeltsége ellenére „ujjat húz“ a Sorssal, s önnön géniuszától nem engedí megfosztani magát.

Ennek ellenére Pallasz nem veszi erőszakosan birtokba Aeneast — miként teszi ezt a Sors —, hisz a Rációnak nem lényege az erőszak (az ész épp a szellemnek

a szükségszerűség elleni tiltakozása!); az Ész a kényszerítő valósághelyzetektől függetlenül mondja ki a maga igazát.

A Fátum egyetemessége — mely evilágiságunkra mint halál nyomja rá bélyegét — Aeneas számára a nemzetalapító földadat, s az ebbe való beilleszkedés sajátlagosságába zsugorodik. Aeneast minduntalan elkerülik azok az egzisztenciális meditatációk, melyek a Fátumra adott válaszként rációt próbálnak importálni (a teológia szerint) vagy exportálni (az ateizmus szerint) a rációtlannak tetsző sorsszerűség keményébe; a formaiság és a halál végességét-végzetességét próbálja meg szétfeszíteni-föltépni a teleologikumba szublimálódó ráció. Egy hipotetikus halhatatlanság nemcsak hogy nem vetne véget a lélek (pszichikum) teleologikumának, de egyenesen beteljesítené azt: a halhatatlanságban valójában egy szellemi dimenzió (a pszichikumnak halhatatlanság-eszmével való átítatódottsága) vágyik fizikaivá lenni: egy hipotetikus halhatatlanság az anyagi végtelen (ráció által fölvázolt) fiziológizálása.

Az Ész az ontológiai egyértelműséget — a halált — ontológiai többértelműséggé tágtítja a vallásban. (A kvantummechanika is ezt tette a klasszikus mechanikával.) Heisenberg bizonytalanságyegyenlete a teológiára is áll; a teológia alapvető „mérőműszere” — a hit — legárnyaltabb alakjában is torzítja és informatíve deformálja (a naív népvallásban például vagy a vallásos képzőművészetben egyenesen antropomorfizálja) e hit tárgyát. A képi megjelenítés a hit kompromisszuma, tudatosan elfogadott illúziója („fölfogása”) a Fölfoghatatlannak: ezért illuzórikus és kompromisszumoktól terhelt kultusz az antik politeizmus. Az antik totalitásigény nem keresztény találmány, nincs semmi logikai csúsztatás tehát abban, ha az antikvitás Fölfoghatatlanság-eszméjét a totalitásvágy egyik (abszurd és) extrém formájaként kezeljük.

A Fátum egyetemességének párlata (Aeneas) a közösségi célzaton át tér vissza az egyetemességhez, önmagához: az egyetemesség szükségszerű köre ezzel lezárult, s a sajátosság haecceitasai (ez-ségei) által magába zár individuumokat, tényeket, tetteket stb. — mindmegannyi tudatos vagy öntudatlan elemet. S bár e célzát nem szükölködik dicsőségfeszítő színekben és képekben (I. Vulcanus pajzsát), e káprázat szertefoszlatásáról vagy legalábbis felhőbe vonásáról a Fátum egyetemességének közösségre is kiható szibillikus havasesője gondoskodik. Kérdés azonban: maga az Elmúlás egyenlő-e a Sorssal, avagy: az elmúlás nem más-e, mint a Sors „szimfóniájának” egyik „audiciója”? Hisz az arc köznapig grimasza nemcsak törvényszerűen sorsszerű valamely kiváltó ok folytán, de az arc rándulása-rezzenése az Elmúlás fiziológiai jele is egyúttal. S a grimaszok egymásutánja s egymásra rétegződése szüli-e a ráncot, vagy az elmúlás mint absztrakt-ideatikus ránc csirája dereng át e fintorban-mosolyban? Az egyik válasz az arisztotelészi, a másik a platóni filozófia.

MEGJEGYZÉSEK

1. „[...]»Mi dühösség bánt? úgy monda; hová van / Szándéktok, boldogtalanok? jaj, mit cselekesztek? / Nem görögök seregét, nem az ellenségnek hajóit / Égetitek fel, hanem magatoknak drága reményét!“ (Vergilius *Aeneide*. Fordította Baróti Szabó Dávid. A szövegeket revideálta Radó Antal. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Tóth Rezső. Remekírók Képes Könyvtára, 46. Lampel R. Könyvkereskedése. Bp., [1907]. V. 118.) „[...] Mi részre / Hajtod, Anyám, az örök végzést? vagy tőlem ez ígék / Által mit kívánsz? Melynek faragója halandó / Kéz volt, a gályán a halálnak hatalma ne légyen? / Aeneás bizvást járjon veszedelmei közt is?“ (IX. 210.)

A méltányos létezésben az igényrendszer és az ennek való elégtétel, az elvárás s az ennek szellemében történő cselekvés egymást tökéletesen fedi. „Van, van halált-nevető szívem, mely e' nevet és hírt, / Melyre te törsz, önn-életinél feljebbre becsüli!“ (IX. 213.) „A maga napja ki van mindennek szabva: rövidre / Nyúlik az életidő, mellyen túl nem lehet hágni / Sohse halandónak; de nevé terjeszteni, s híret / Nagy tettekkel: ez a virtus mive. [...]“ (X. 250.)

Aeneas és népe. „[...] Eredj, népünknek tüköre! minden / Nyomdokidat jobb sors, jobbfele szerence kövess!“ (V. 143.)

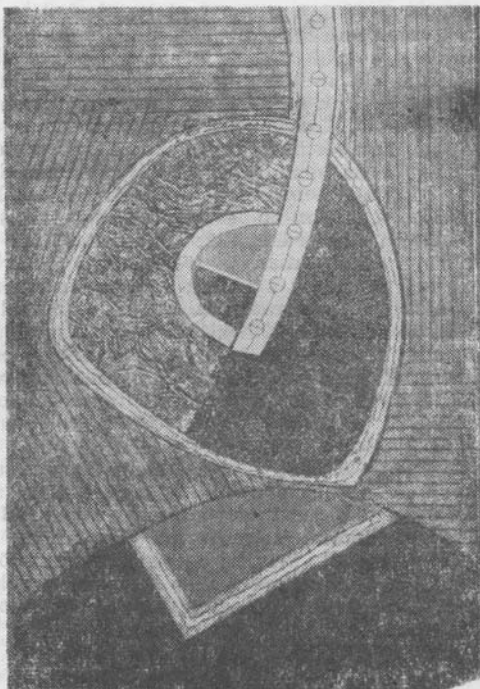
2. „Rettenetes lészen sorsunk, meggyőzzük, ha tőrjük.“ (V. 120.) A tőrés passzivitása az engedelmesség minden egyéni kezdeményt nélkülöző aktivitásába torkollik.

A külsőleges hatalmi kizárólagossága — melynek folyamánya a bensőlegességben jelentkező részlegesség — félelemre inti az embert e hatalmi

Abszolútum iránt. „Elsőbbben is az Ég, Föld, Víz, Levegő, Nap, ezüstös / Hold egy szellemtől tápláltatik, és az egész nagy / Alkotmány attól vesz mozdulásokat, elme / Lakván benne, s egész testét erejével elülvén. / Emberi nem, barmok, madarak, mind innen erednek, / És a vízi csudák a mély tengernek ölében. / A lét magvai, mint a tűz, szintolyan erősek, / S mennyei származatuk [...]“ (VI. 149.) Ezért: „Élj igazán, ember s féld istent, rajtam okulva!“ (VI. 145.) Ennek ellenére, a félelem mellett, az előzőleg már tárgyalt Remény tárgyhoz köthetőbb formája, a Vágy is isteni ojtás. A „dolgok s emberek örökös atyja“ (X. 234.) egyrészt tehát a kegyes érzések bársonyát, másrészt a rettegés lúdbörét húzza a hívőre. A vágyérzetünk nemességét elismerő hála („[...] A hő vágyat nem az Istenek öntik / Felgyúladt szívébe, vagy amit váltig ohajtunk, / Isteni sugásból véljük kívánni, barátom?“ — IX. 213.) a félelemmel (X. 234.) együtt teszi a vallásos érzés felemás minőségét: az ellentétek feszültségterében az Egyén „kiég“, az individuum „huzalai“ elolvadnak, s az önmagával meghasonlott Személy ott marad e törvényszerűségek játékszerének. Az ellentétek feszültségtere az Egyén mágneses terét semlegesíti; az Egyén már nem képes önfejlesztőként működni, s változásai már nem önmagától, de a Nagy Áramkörbe való bekapcsoltságától függenek.

Ez a kudarctudat — melyet ellentmondásos módon éppen ama Erőtől (az istenektől) hajtott állandóság, a Remény ellenpontoz — ez a teljes bukáserzet készletű föltétlen engedelmességre az embert akár az istenség, akár a Sors irányában („[...] fejünk megalázva, kövessük / A végzésektől kiszabott útunkat. [...]“ — V. 119.). Az istenség iránti engedelmisség Aeneas esetében sorsszerű.

Ész és halál. Homérosz: „pajzsos Zeusz atya lányához, Pallaszhoz imádkozz: / Ó azután fiadat kisegíti akár a halálból.“ (*Odüsszeia*. Fordította Deveszseri Gábor. Olcsó Könyvtár. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1963. IV. 752—753. p. 87.) A halál: „egyetlen totalitás“ (Bretter Zoltán: *Tudnod kell*. Igazság, Fellegvár, 1979. 10.). Mindez azért, mert „a halandók mind istenségre szorulnak?“ (*Odüsszeia*, III. 48. p. 49.) Ki „[...] az időket előre / Nem tudván, a képnék örül; [...]“ (*Odüsszeia*, VIII. p. 206.) „[...] és forrón, de haszontalanul könnyeztek az élők.“ (*Odüsszeia*, VI. p. 141.)

Feszt László:
Hangszer a térben
(kollográfia, 1972)